

ЯЎГЕНІЯ ІОСІФАЎНА ЯНІШЧЫЦ (1948-1988)

Паўрочнае планаванне: Кароткія звесткі пра жыццё і творчасць паэтэсы. Ацэнка паэзіі ў цэлым, яе перыядызацыя. Зборнік “Снежныя грамніцы”. Аналіз верша “Чаму ніколі не баюся я...” (1 гадз.). Пашырэнне тэматыкі, паглыбленне трагедыйнага пафасу ў зборніках “На беразе пляча”, “Ясельда”, “Пара любові і жалю”, “Каліна зімы”. Аналіз вершаў “Не воблака, а проста аблачынка...”, “Помню, помню праз гады...”, “Любоў мая...”.

Творы для тэкстуальнага вывучэння: Вершы “Чаму ніколі не баюся я...”, “Не воблака, а проста аблачынка...”, “Помню, помню праз гады...”, “Любоў мая...”.

Урок 1

Мэта ўрока – паказаць узаемасувязь жыцця і творчасці паэтэсы: уплыў на яе чарадзейнай палескай прыроды, вясковага побыту, унутранае непрыняцце паскоранага рытму гарадскога жыцця; раскрыць непаўторнасць ранняй лірыкі “палескай пастаўкі” (зборнік “Снежныя грамніцы”, верш “Чаму ніколі не баюся я...”); пункцірна адзначыць эвалюцыю паэзіі таленавітай аўтаркі.

Нагляднасць – партрэт Я. Янішчыц; Карціны пра палескія краявіды.

Кампазіцыйна ўрок складаецца з лекцыі настаўніка пра лёс выдатнай паэтэсы, з “застаўкамі” – чытаннем найбольш характэрных (этапных) вершаў (не больш трох) і – у заключэнні – аднаго з твораў, прысвечаных ёй, і аўрыстычнай гутаркі пра верш “Чаму ніколі не баюся я...”.

У лекцыі настаўнік паведаміць, што Яўгенія Янішчыц адносіцца да пакалення “смілдзесятнікаў” – аўтараў, якія ўваходзілі ў літаратуру следам за “шасцідзесятнікамі”. Лёс гэтага пакалення звязаны з пераацэнкай рамантычных ілюзій, абвешчаных пасля выкрыцця культуры асобы Сталіна, адчуваннем трагедыйнасці сітуацыі, ілжывасці паводзін камуністычных лідэраў, савецкага кіраўніцтва, якое толькі на словах адстойвала інтарэсы народа. Паўплывала на мастачку слова і адчуванне не толькі пазітыўнага, але і адмоўнага ўплыву навукова-тэхнічнай рэвалюцыі на жыццё, разрыва гарманічных адносін паміж вёскай і горадам. Падобнае адчуванне сталася прычынай паступовай замены радаснага настрою на трагедыйны ў зборніках “Ясельда”, “Пара любові і жалю”, “Каліна зімы”. Ужо назва апошняга з іх – трывожная, ад яе павявае зімовым холадам.

Трэба абавязкова адзначыць, што такая самая эвалюцыя адбывалася і ў творчасці равесніц Яўгеніі Янішчыц – Валянціны Коўтун, Таісіі Бондар,

зборнік якой “Адна” складаецца выключна з трагедыйных па змесце элегій пра адзіноцтва асобы ў разбураным свеце. А паэтка такога ж самага ўзросту Нэлі Тулупава ў зборніку вершаў “Босая цішыня” выгукнула балючае “У надвое расколатым свеце // Нельга жыць і любіць немагчыма”.

Размова пра лёс Яўгеніі Янішчыц будзе далёка няпоўнай, калі не падкрэсліцца (не вылучыцца на першую пазіцыю) “вясковасць” і радаводу, і маральна-духоўнага стану паэтки. Вясковыя карані, тым больш неадрыўныя ад нерушнасці, першазданнасці, натуральнасці, (што у свой час заўважыў рускі пісьменнік А. Купрын – аўтар аповесці “Алеся”) палескага краю, яго дзівоснай прыроды; асабліва параўнальна з цэнтральнымі рэгіёнамі Беларусі, хоць бы той самай Случчыны, адбіліся на змесце творчасці Яўгеніі Янішчыц, сталі абярогам яго ад ілюстрацыйнасці і рытарызму, абстрактнай разважлівасці, “аградмецілі” яе і ўзбагацілі яскравай, недасяжнай аўтарам, што твораць “з галавы”, а не арыентуюцца на сардэчныя імпульсы, чуласцю, лагоднасцю, пяшчотай. Вернасць “вяскоўству”, спрадвечным законам гарманічнага быцця паводле ўзаемнага даверу і павагі прадстаўнікоў розных пакаленняў вызначыла асноўны пафас паэзіі Янішчыц – пафас гуманізму. Ім і народжаны радкі, падобныя вось гэтым, з якіх складаецца перш з першым, вызначальным радком – “Плачу даўгі раллі...”

Верш гэты могуць выразна прачытаць настаўнік ці вучань. Пажадана, каб на памяць:

Плачу даўгі раллі

Іду у шапаткому.

Мне цёпла на зямлі

І лёгка, як нікому.

Але галоўны доўг –

Плаціць за шчасце болем.

І для цябе мой дом

Адкрыты, нібы поле.

Хай, сыкаюць вятры,

Хай смаляць перунамі.

Але крыло зары

Світае паміж намі.¹

Заканчваючы гэтую міні-частку размовы пра лёс і творчасць палескай ластаўкі, настаўнік можа адзначыць наступнае: “Звярніце ўвагу

---

¹ Янішчыц Яўгенія. Пара любові і жалю. – Мінск: “Маст.літ.”, 1983. – С. 147.

на першыя два радкі, якія сведчаць пра шчырую адданасць паэткі раллі і шапаткому луку – выразным вобразам-рэаліям “вясковага характару”, а таксама на радок – “Плаціць за шчасце бодем”. Гэты радок наводзіць нас на роздум і пра “антыгарадскі” настрой аўтаркі, і пра тое, што яна не ўяўляе асабістага шчасця (у тым ліку ў каханні) без заняўбаньня вясковых традыцый. І тут асабліва значнымі ўяўляюцца радкі – “І для цябе мой дом // Адкрыты, нібы поле”, якія верагодней усяго, звернутыя да кожнага. І зварот гэты зноў-такі не абмінае вернасць вясковым традыцыям: не выпадкова ж дом параўноўваецца з “**адкрытым полем**” – атрыбутам малой радзімы паэткі.

Пры размове аб гарадскім жыцці паэткі неабходна абавязкова зрабіць акцэнт на “неканчатковым урастанні” ў яго светлага шчырага слова пра вёску, родных і блізкіх людзей, снежныя грамніцы і Ясельду. Горад быў ёй амаль чужым, рэдка саграваў сваёй ласкай. Таму і клапацілася ўражлівая і далікатная паляшучка, каб у век навукова-тэхнічных дасягненняў не ператварылася ў сувенір яе родная хата, а не толькі маміны ручнікі, каб не знікла вясковая (гуманістычная, крывіная) аўра чалавечага жыцця. Пасля прыкладна такіх слоў настаўніка зноў могуць прагучаць прачулыя, поўныя трывогай за будучыню радкі верша “Сюды вяртаюся ад скрух...”:

Сюды вяртаюся ад скрух,
З імжастых суравеяў.
Яшчэ жывы ў хаце дух,
Бо мама сцены грэе.

Спатрэбіцца сувой каму
Што беліцца на сонцы?
Ды ставіць кросны на зіму
Па даўняй завяздзёнцы.

Світаць мне будзе з-пад рукі
Пагляд матулін шчыры.
Я забіраю ручнікі
Сябрам на сувеніры.

Ды кожны раз баюся я
Паміж вайной і мірам,
Каб хата сельская мая
Не стала сувенірам [1, с. 21]

“Нарошчванне” трагедыйнага пафасу адбывалася ў паэзіі Я. Янішчыц і па прычыне асабістай – адносіны з Сяргеем Панізнікам –

паэтам, яе равеснікам, яе мужам – пагоршыліся, шлюб перапыніўся. Адзінота гняла. Каб не сыноч Андрэй, не падтрымка родных і блізкіх (а яны страчваліся адзін за адным), яна пайшла б ад нас яшчэ раней. Боль стаўся скразным у яе творчасці і вызначыў трагедыйны пафас большасці элегічных твораў, што склалі зборнікі “Ясельда” (1978), “Пара любові і жалю” (1983), “Каліна зімы” (1987), “У шуме жытняга святла” (1988). У іх і прырода, і чалавечыя дзеі, і самае інтымнае чалавечае пачуццё – каханне маюць “трагедыйную падсветку”. Варта толькі ўслухацца ў радкі – тужлівыя, самотныя вось гэтага лаканічнага верша:

І нашто былаю песню клікаць!
Боль агню растаў у тумане.
Знаю, як і многія з вялікіх,
Мой вялікі, ты не для мяне.

Спахмурнелы дзень і смутны вечар –
Нібы і ў каханых не была...
Незваротна нашая сустрэча
Праз палын і сцюжу пралягла! [1, с. 210]

Пры аналізе верша “Чаму ніколі не баюся я...” з першага зборніка “Снежныя грамніцы” трэба звярнуць увагу вучняў на яго філасафічнасць, на тое, што асновай жыцця пастка лічыць “зялёную зямлю”, якая “магутней слабасці і смерці”. Усё астатняе – “паўната” галавы і сэрца, мазалі – ад любові да яе. Берш наводзіць на роздум пра першаснасць зямнога пачатку ў паэзіі Янішчыц, пра яе вернасць малой і – гэта будзе пазней – вялікай радзіме. Менавіта такой асаблівасцю і характарызавалася беларуская паэзія, пачынаючы з часоў Ф. Скарыны (помнім яго словы пра тое, што кожная жывёнасць мае сваё гняздо, а тым больш – чалавек) і М. Гусоўскага і заканчваючы другой паловай ХХ стагоддзя.

Падсумваць вынікі першага ўрока можна па трох пытаннях падручніка. На першае пытанне – “Калі і дзе нарадзілася Я. Янішчыц? Чым адметная яе малая радзіма?” – дадзены вычарпальны адказ у падручніку. Каб у вучняў склалася больш поўнае і зацікаўленае ўяўленне пра палескі край, трэба паказаць ім карціны яго краявідаў, “рачны пейзаж”, згадаць, што гэтыя шырокія неабсяжныя прасторы апісваў Якуб Колас у сваёй трылогіі “На ростанях” і аповесці “Дрыгва”. Палескі край, палешукі сталі героямі Мележавай “Палескай хронікі”. Палессе – радзіма Івана Шамякіна, Івана Навуменкі, Георгія Марчука, многіх іншых пісьменнікаў. Тут, у пінскіх балотах, служыў у арміі і пісаў вершы рускі паэт Аляксандр Блок. Вёсачка Рудка ў Пінскім раёне, рэчка Ясельда, неабсяжныя палі, векавечныя дубровы, непраходныя (цяпер пераважна асушаныя) балоты – вось прыкметы малой радзімы мастацкі слова.

Другое пытанне – “Як называліся зборнікі паэтэсы? Патлумачце назвы. Што гэта за свята – снежныя грамніцы?” – складаецца з дзвюх частак. Першая частка датычыцца назваў зборнікаў паэзіі. Вучні пры вывучэнні літаратуры адчулі невыпадковасць назваў як кніг пісьменнікаў, так і асобных твораў. У іх, звычайна, закладзены адказ на пытанне пра змест, ідэйны пафас твора, а то і творчасці пісьменнікаў, пра іх адносіны (а яны і вызначаюць пафас) да жыцця, ператворанага ў вобразы. Зыходзячы з выяўлення падобных адносін і неабходна “раскручваць” тэкст, шукаць у ім адпаведнасць аўтарскаму (а праз яго – чытацкаму) настрою. Пабудуем сэнсавы рад з назваў зборнікаў паэзіі: “Снежныя грамніцы” – “Ясельда” – “Пара любові і жалю” – “Каліна зімы” – “У шуме жытняга святла”. Патлумачым яго “змест”: захапленне першароднасцю жыцця і яго прыгажосцю, выдых радасці ад захаплення светам існым – зачараванасць прыродай, роднымі мясцінамі, улюблёнасць у прыгажосць – адчуванне кантраснасці жыцця, яго супярэчлівасці, светлаценнасці, пастаноўка побач вобразаў – універсальнай Любоў і Жаль – культ адзіноты, сцюжнай завеі, пераўвасабленне ў вобраз Каліны, якая высьляецца, выжывае ў экстрэмальных умовах – і, нарэшце, вяртанне да вытокаў, да першакрыніцы, сімвалам якіх становіцца адзін з самых распаўсюджаных (ментальных) беларускіх вобразаў – вобраз Жыта, які нарадзіўся на глыбокай філасофскай аснове, паводле ўдумлівых, аналітычных, а не рамантычна-узнёслых адносінаў да рэчаіснасці (асацыятыўны вобраз “жытняе святло” тут не выпадаковы). Кола замкнулася на хвалі пераадолення страт і болю, вяртання да першавытокаў. Можна задаць вучням пытанне: “Назвы якіх кніг, твораў беларускіх, рускіх, замежных пісьменнікаў, вам вядомых, выразна раскрываюць пазіцыю, агульны настрой іх аўтараў?” Адкаваючы на пытанне, яны могуць назваць раман І. Мележа “Подых назавьніцы” (адчуванне бяды, што навісла над Палессем і палешукамі), пелігалогію “Трывожнае шчасце” (шчасце, апавітае трывогай) і раман “Сэрца на далоні” (назва асацыіруецца з заклікам да дабрыві, людскасці, чалавечых узаемаадносінаў) І. Шамякіна. Эмацыйныя, прасякнутыя трагедычным настроем назвы зборніка П. Панчанкі “Крык сойкі” (гэтая птушка першая папярэджвае лясных жыхароў пра набліжэнне небяспекі), “Горкі жолуд” (адчуванне драматызму – гаркоты жыцця і нялёгкасці місіі мастака слова). Клопат Р. Барадуліна пра захаванне гармоніі жыцця выяўляецца ў назве яго кнігі “Неруш”, стоеная незадаволенасць выдаткамі жыцця – у назве другой – “Маўчанне перуна”. Вернасць зямному жыццю, яго першавытокаў закладзена ў назвах зборнікаў паэзіі Максіма Танка “Дарога, закалыханая жытам” і “Збор калосся”. Прыклады можна прадоўжыць.

Адказ на трэцяе пытанне – “Колькі перыядаў у творчасці Я. Янішчыц можна вызначыць? Дайце кароткую характарыстыку аднаго з іх” – вучні знойдуць у падручнікавым артыкуле. Можна стварыць дыскусійную

сітуацыю пастаноўкай пытання – “Два ці тры перыяды вылучаюцца ў творчасці паэты?” У падручніку пішацца пра тры: ранняя паэзія, рамантычна-ўзнёслая, “светлая” (зборнік “Снежныя грамады”) і другі, “пераходны” перыяд, час пераацэнкі ранейшай паэзіі канцэпцыі жыцця (зборнік “Дзень вечаровы” і “Ясельда”); трэці – паэтка паказвае “разломнае” жыццё, вылучае яго змрочны пачатак, шукае выйсце з трагедынай сітуацыі, па-філасофску глыбока ацэньвае падзеі (зборнікі “Пара любові і жалю”, “Каліна зімы”, “У шуме жытця святла”). Нехта з вучняў выказа думку на гэты конт, аднае зборнікі “Дзень вечаровы” і “Ясельда” да ранняга, першага, а наступныя – да сталага, позняга перыяду. Такое меркаванне настаўнік павінен падтрымаць, аднае яго высокім балам, як самастойнае. Тым самым у класе створацца не толькі дыскусійная сітуацыя, але і сітуацыя пошуку ісціны, творчага падыходу да ацэнкі з’яваў настаўнікам і вучнямі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ